

Kostel Neposkvrněného početí Panny Marie

Staré Město u Bruntálu, okr. Bruntál, Moravskoslezský kraj
Středověk–novověk

0,3 km

Navigační bod: N 50°0'19.08",
E 17°26'23.40"

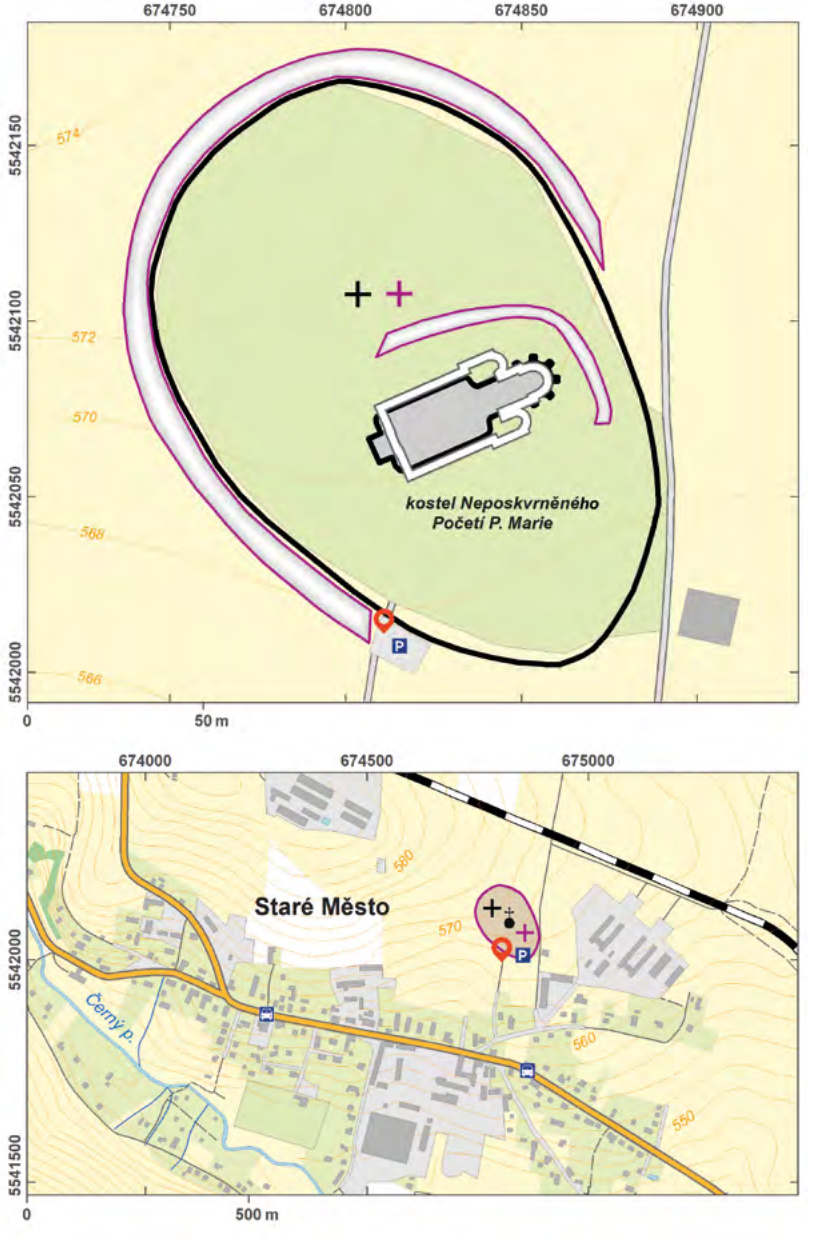
Přístup: Odbočkou z hlavní silnice procházející obcí, nejbližší zastávka autobusové dopravy je Staré Město, zastávka.

Význam: V jádru pozdně románský kostel (portál v podvěží, obvodové zdivo části presbytáře a archeologicky odkryté zdivo), ve 13. století duchovní centrum zdejších hornických osad a na ně navázaného osídlení.

Historie: V privilegiu krále Přemysla Otakara I. z roku 1223, kterým potvrzuje výsady udělené uničovským měšťanům moravským markrabětem Vladislavem Jindřichem, je uvedeno, že se tito mají řídit magdeburským městským právem, tak jak se jím řídí měšťané v Bruntálu. Zároveň bylo poznamenáno, že od počátku lokace Uničova uběhlo již deset let. Z této zmínky je dovozováno, že Bruntál disponoval městským právem již před rokem 1213, a jedná se tak o nejstarší institucionální město v českých zemích. Předpokládá se, že nejstarší osídlení Bruntálu, byť zajištěné městským právem, nemělo pravidelnou urbanistickou formu, ale jednalo se o síť hornických osad a jejich zázemí. Teprve kolem poloviny 13. století došlo k reorganizaci sídelní struktury, jejímž výsledkem bylo nové založení a následná výstavba města Bruntálu na pravidelném ortogonálním půdorysu v dnešní poloze a také vznik vesnic s obvyklou kolonizační formou, kdy na řadu usedlostí kolmo navazovala záhumenicová (lánová) *plužina. Takovou podobu získalo rovněž transformované osídlení na katastru Starého Města, ale starší situaci zde, kromě názvu, dodnes připomíná i kostel Panny Marie situovaný na severním okraji intravilánu obce.

← *Kostel Neposkvrněného početí P. Marie, situace archeologicky odkrytého zdiva při jižní stěně presbytáře (pozdně románská apsida a kvadratická gotická kaple s opěráky). Foto M. Kiecoň 2011*

Popis: Oválný areál kostela s gotickým presbytářem, mladší – patrně raně barokní – věží a klasicistní lodí je vymezen kamennou ohradní zdí, před níž je v severním a severozápadním segmentu situován příkop. Další náznak příkopovitého ohrazení se dochoval uvnitř tohoto prostoru při severní a východní straně kostela. Na základě výsledků *archeologických výzkumů se zdá, že takto vymezený areál od svých počátků sloužil výhradně k pohřbívání, i když nelze vyloučit také jeho příležitostnou refugiální funkci. Archeologický výzkum S. Břízy v 70. letech 20. století dále doložil, že po obou stranách lodi kostela se nachází pozůstatky obvodového zdiva starší sakrální stavby, které náleží také polokruhovitá

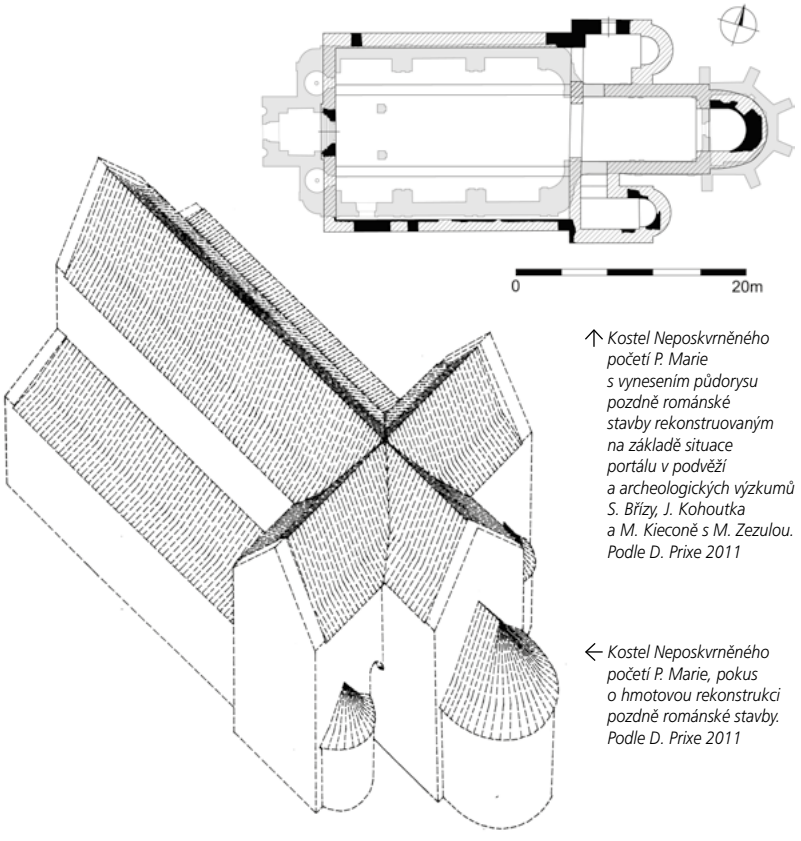

↑ *Kostel Neposkvrněného početí P. Marie, letecký snímek kostela od jihu v průběhu archeologického výzkumu. Foto T. Ott 2011*

↑ *Kostel Neposkvrněného početí P. Marie, pozdně románský portál v podvěží. Foto M. Zezula 2011*

*apsida odkrytá v roce 2001 J. Kohoutkem. Další apsidu pak zjistil na jižní straně *presbytáře výzkum provedený Národním památkovým ústavem v roce 2011. Nejstarší podobu staroměstského kostela tak lze pravděpodobně rekonstruovat jako poměrně velkou, nejspíše trojlodní, pozdně románskou baziliku, na východě ukončenou snad trojicí pyramidálně seskupených apsid, které pravděpodobně uzavíraly prostory kaplového charakteru, spoluutvářející nepravý transept. Architektonická koncepce, pozdně románské provedení na hřbitově nalezených architektonických zlomků a v podvěží dochovaného portálu datují vznik kostela přibližně do druhé čtvrtiny 13. století. Kostel v této podobě tak zapadá do specifické skupiny nejranějších městských kostelů ve střední Evropě, které mj. vznikaly v lokalitách spojených s hornickou činností (např. kostel sv. Mikuláše v saském Dippoldiswalde, skupina raně městských bazilik na Slovensku – Krupina, Banská Štiavnica, Dobrá Niva – nebo kostel Panny Marie ve slezské Złotoryji). Je tedy zřejmé, že před reorganizací zdejšího osídlení a za-

↑ *Kostel Neposkvrněného početí P. Marie s vynesením půdorysu pozdně románské stavby rekonstruovaným na základě situace portálu v podvěží a archeologických výzkumů S. Břízy, J. Kohoutka a M. Kieconě s M. Zezulou. Podle D. Prixe 2011*

← *Kostel Neposkvrněného početí P. Marie, pokus o hmotovou rekonstrukci pozdně románské stavby. Podle D. Prixe 2011*

ložením městského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bruntále plnila tato stavba roli chráněného církevního ústředí rozptýlené bruntálské obce. Spojitost počátků kostelního areálu s obdobím bruntálské městské lokace potvrzují také keramické nálezy z první poloviny 13. století vázané na stavební horizont kostela. S ním časově souvisí také depot antických mincí z 3. a 4. století po Kr., nalezený při výzkumu J. Kohoutka, který je vykládán jako stavební obětina vložená do zdiva románské stavby. Původní pozdně románský kostel byl v průběhu druhé poloviny 14. století goticky přestavěn; této stavební fázi náleží polygonální závěr s opěráky, vyzdobený nástěnnými malbami, a také archeologicky doložené zbytky kvadratických kaplí po jeho stranách. Roku 1405 byl kostel poprvé zmíněn písemnými prameny, jeho dnešní podoba je pak výsledkem klasicistní přestavby Johanna Michaela Badstiebera v 80. letech 18. století. [**zez**, **mk**, **dp**]

Literatura: Thannabaur 1925; Weinelt 1937; Samek 1994; Prix 1991, 1999; Kohoutek – Militký 2003; Kohoutek 2004; Wihoda 2007; Zezula – Kiecoň 2014.

Okolí:
(1) Suchá Rudná (BR), lokalita s pozůstatky středověké a novověké těžby drahých kovů: N 50°3'52.87", E 17°21'27.12" (8,6 km).
(2) Bruntál (BR), historické jádro města se zámkem, kostelem Nanebevzetí Panny Marie, zbytky městského opevnění: N 49°59'18.40", E 17°27'52.93" (2,6 km).
(3) Razová (BR), pozůstatky těžby *tufitů: N 49°54'51.28", E 17°31'18.59"(11,7 km).
(4) Rýmařov (BR), historické jádro města navazující na archeologicky odkrytou hornickou osadu ze 13. století, situovanou na levém břehu Podolského potoka, v jihozápadním sousedství náměstí terénní relikty opevněného sídla zeměpanského úředníka s doklady zpracování zlata (tzv. Hrádek), středověký, renesančně a barokně upravený kostel sv. Michaela: N 49°55'54.59", E 17°16'18.36" (14,5 km).